

Суліменко О. Г.
старший викладач
Данкевич А. Є.
студент ІV курсу економічного факультету
Державна агроекологічна академія Україна

Розвиток земельних відносин в Україні після проголошення незалежності (1992 - 2000 рр.).

Найскладнішою сферою економіки України, яка потребує координальної перебудови є сільське господарство. Перехід до ринкових відносин об'єктивно передбачає впровадження принципово нового механізму господарювання, в основі якого лежать відносини власності на землю та майно.

Поняття земельних відносин охоплює широке коло питань економічного (виробничого) і правового характеру. В основі земельних відносин лежить категорія власності на землю. Тому зміну і розвиток земельних відносин пов'язують зі зміною і розвитком форм власності на землю. В умовах ринкової економіки будь-який виробничий ресурс повинен мати власника, а кожен власник-економічний зиск від володіння власністю. [1,11]

Виняткове право державної власності на землю протягом тривалого періоду привело до відчуження селянина від землі, зменшення його зацікавленості в результатах виробництва, а звідси до його спаду.

Зміни, необхідність яких визріла давно, почалися з грудня 1990 року, коли Верховна Рада України затвердила новий Земельний кодекс України, як незалежної держави і прийняла Постанову "Про земельну реформу" згідно з якою 15 березня 1991 року розпочато реформування земельних відносин.

Суть земельної реформи 90-х років полягає:

1. ліквідації державної монополії власності, а натомість відновлення приватної власності на землю та інші засоби виробництва.
2. відновленні у селянина почуття господаря-власника на землі, та створення умов для реформування колгоспів у нові агроформування, що базуються на приватній власності.

Реформування проводилось поетапно:

Перший етап - включав в себе роздержавлення землі і передачу її у власність колективних господарств;

Другий етап - поділ земель, які передаються у колективну власність, на частку (пай) без виділення їх у натурі і видачі відповідного документу сертифіката на право приватної власності на землю.

Третій етап-формування на базі приватної власності на землю нових за своїм змістом господарств.[2,10]

Реструктуризацію колгоспів фактично було розпочато в 1992 році. На той час в Україні налічувалось 9288 колективних сільськогосподарських підприємств, 5359 державних сільськогосподарських підприємств, 354 сільськогосподарські кооперативи, 89 сільськогосподарських акціонерних підприємств, 27739 селянських (фермерських) господарств. [3,368] Колективні господарства в ринкових умовах виявились недостатньо конкурентоспроможними. 1995р.– 30%, 1996р.– 69%, 1997р.–87%, 1998р.–93%, 1999р.– 96% закінчило рік зі збитками.

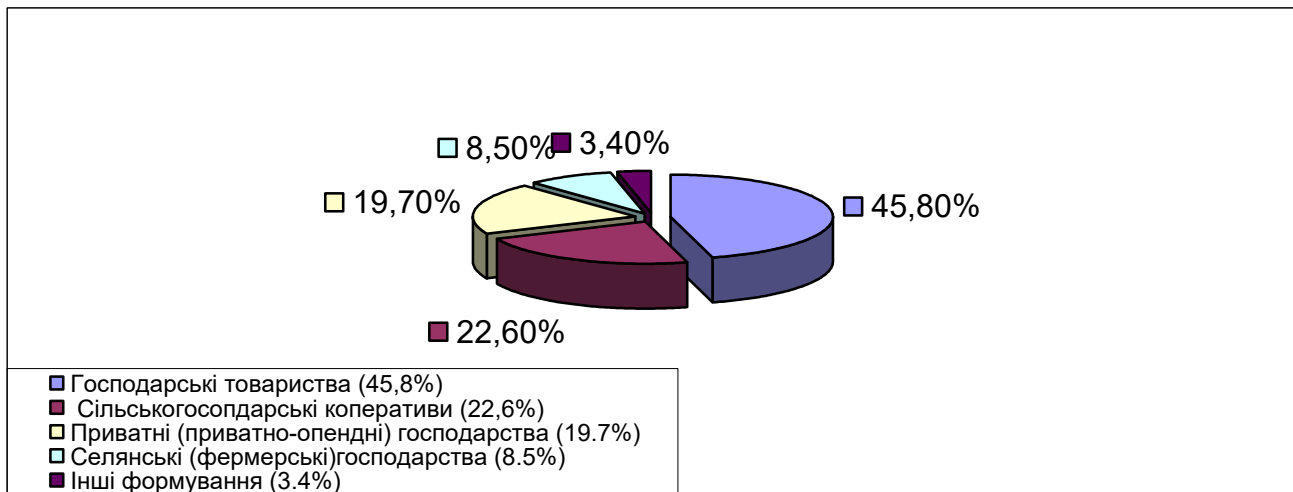
Загальний фінансовий результат господарської діяльності сільського господарства у 1997 році склав 3324,4 млн. грн. збитку, проти 1327,2 млн. грн. прибутку в 1995 році. У 1998 році сума збитків досягла 4 млрд. грн.[4,87]

В удосконаленні виробництва, розв'язанні продовольчої проблеми, забезпеченні виходу на світовий ринок велике значення мають засновані на приватній власності форми господарювання.

Відповідно до Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки" (3 грудня 1999 р.) в аграрному секторі економіки вже на початку 2000 року завершено процес роздержавлення та передачі земель у колективну власність. Згідно з Указом Президента на основі реформованих КСП, створюються суб'єкти господарювання, засновані на приватній власності нині виділяють 18 форм нових агроформувань, найбільш поширеними серед них є:

- 1) акціонерні товариства;
- 2) приватні (приватно-орендні) підприємства;
- 3) товариства з обмеженою відповідальністю;
- 4) товариства з додатковою відповідальністю;
- 5) повні товариства;
- 6) командитні товариства;
- 7) сільськогосподарські кооперативи;
- 8) селянські (фермерські) господарства;
- 9) агрофірми;
- 10) спільні підприємства; та інші. [5,24]

Структура сільськогосподарських підприємств за формами господарювання в Україні станом на 1.03.2001 року.

За період реформування агропромислового комплексу в основному створена правова база для ринкових перетворень економіки. Здійснюється аграрна реформа, запроваджуються нові земельні відносини. Розпочато реструктуризацію неефективних сільськогосподарських підприємств, створення нових форм господарювання ринкового типу, формується приватний сектор.

Станом на 1.03.2001 року в Україні створено близько 15 тис. нових агроформувань серед яких 45,8% - це господарські товариства, 22,6% - сільськогосподарські кооперативи, 19,7% - приватні (приватно-орендні) підприємства, 8,7% - селянські (фермерські) господарства. На початку 2000 року роздержавлено землі у 99% сільськогосподарських підприємств. У власність сільськогосподарських підприємств передано безоплатно 28,1 млн га земель державної власності, що становить 45% земельного фонду країни, у тому числі 26 млн га сільськогосподарських угідь, або 62,3% загальної площі (41,8 млн га). [6,6]

В Житомирській області нині створено 741 сільськогосподарське підприємство, серед яких найбільшу питому вагу - 41% займають товариства з обмеженою відповідальністю та 32% приватно-орендних підприємства. Угоди оренди в умовах нових реформування уклали 83% власників земельних часток (паїв), 239 тисяч селян вперше отримали майже 35 млн. грн. рентних платежів. Середній розмір земельного паю становить 3,29 га, орендна плата за 1 гектар - 72,9 грн., вартість одного земельного сертифікату з урахуванням коефіцієнту 2,07 складає 25,6 тис. грн. Серед форм орендної плати за землю переважає натуральна, яка складає 85%, відробіткові - 14%, грошова - 1%.

Діяльність новостворених підприємств регулюється такими основними нормативними актами:

- 1) приватне підприємство: Закон України "Про підприємство" від 7 лютого 1997 року., "Про підприємства України" від 27 березня 1991 р.;
- 2) господарське товариство (товариства з обмеженою відповідальністю, повне, командитне, акціонерне товариство, товариство з додатковою відповідальністю): Закон України "Про підприємства України" від 27 березня 1991 р., "Про господарські товариства" від 19 вересня 1991 р.;
- 3) селянське (фермерське) господарство: Закон України "Про селянське (фермерське) господарство" в редакції від 22 червня 1993р. [7,10]

Серед новостворених господарств особливу увагу слід звернути на особисті підсобні господарства населення й фермерські господарства. Протягом багатьох років вони забезпечували власні потреби в продуктах харчування, а решту продукції реалізовували на ринок. Земельною реформою передбачено посилення цього сектора виробництва. Декретом Кабінету Міністрів України "Про приватизацію земельних ділянок" від 26 грудня 1992 року утверджено безплатну передачу громадянам у приватну власність земельних ділянок, надання їм для ведення особистого підсобного господарства, будівництва та обслуговування жилого будинку і господарських будівель (присадибна ділянка), садівництва, дачного і гаражного будівництва у межах норм, установленим Земельним кодексом України: земельні ділянки для ведення особистого підсобного господарства - надаються безплатно - не більше 0,6 га. Загальна їх площа не повинна перевищувати 1 га. Збільшення розмірів земельних ділянок до 2 га проводиться за погодженням з обласною Радою народних депутатів (ст. 56); для ведення колективного садівництва розмір земельної ділянки не повинен перевищувати 0,12 га на одного члена кооперативу, для індивідуального садівництва також 0,16 га (ст.57); розмір земельних ділянок: для городництва - 0,15, а для сінокосіння і випасання худоби - 1 га (ст.59). [8,62]

В таблиці наведена динаміка розвитку господарств населення в період 1999-2000 рр.

Таблиця 1

Розвиток особистих господарств населення

	Кількість сімей (дворів), які мають присадибні ділянки, млн. дворів (на кінець року)	Площа землекористування, млн. га.	Валова продукція (в порівняльних цінах 1996 року), млрд. грн.
1991	9,8	2,9	12,9
1998	11,5	4,3	14,9
1999	11,6	4,4	14,3
2000	12,5	7,0	17,0

Як видно з даних таблиці за останні 9 років розміри приватного землекористування збільшились в 2,4 рази, виробництво валової продукції в 1,3 рази, кількість особистих господарств населення на 2,7 млн. дворів, або в 1,3 рази.

Структура виробництва основних видів сільськогосподарської продукції по категоріях господарств України можна прослідкувати за даними наступних таблиць.

Таблиця 2

Структура виробництва основних видів сільськогосподарської продукції по категоріях господарств України. (у відсотках до загального виробництва)

Види продукції	Сільськогосподарські підприємства				Особисті підсобні господарства населення				Селянських (фермерські) господарства			
	1993	1995	1998	1999	1993	1995	1998	1999	1993	1995	1998	1999
Зерно (у вазі після доробки)	93,0	90,4	87,9	85,3	5,7	8,1	10,2	12,0	1,3	1,5	1,9	2,7
Цукрові буряки фабричні	98,3	95,2	90,8	86,8	0,5	2,6	6,7	10,0	1,2	2,2	2,5	3,2
Насіння соняшнику	92,6	92,6	90,9	87,8	4,9	4,4	5,1	5,8	2,5	3,0	4,0	6,4
Картопля	14,5	4,1	2,4	1,4	85,3	95,8	97,5	98,5	0,2	0,1	0,1	0,1
Овочі	43,0	26,9	15,5	16,8	56,5	72,7	83,9	82,3	0,5	0,4	0,6	0,9
М'ясо (у забійній вазі)	59,4	48,0	29,2	27,9	40,4	51,7	70,4	71,8	0,2	0,3	0,4	0,3
Молоко	63,6	54,4	37,9	35,1	36,3	45,3	61,8	64,6	0,1	0,3	0,3	0,3
Яйця	51,7	44,2	36,8	37,0	48,3	55,7	63,0	62,9	0,0	0,1	0,2	0,1

Дані таблиці 2 та таблиці 3 свідчать, що починаючи з 1993 року ініціатива у виробництві валової продукції сільського господарства поступово переходить від колективного до приватного сектору економіки.[9,100] Зокрема в 1999 році виробництво цукрових буряків в особистих підсобних господарствах населення збільшилось порівняно з 1990 роком на 9,5%, овочів - 25,8% м'яса - 31,4%, молока - 28,3%, яєць - 17,3%.

Таблиця 3

Валова продукція сільського господарства України.
(у порівняльних цінах 1996.; млрд. грн.)

Рік	Продукція сільського господарства	В тому числі	
		Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
Господарства усіх категорій			
1990	48,6	24,3	24,3
1995	31,6	17,9	13,7
1996	28,6	16,4	12,2

1997	28,1	17,4	10,7
1998	25,4	14,4	11,0
1999	23,9	13,0	10,9
Сільськогосподарські підприємства			
1990	34,3	18,3	16,0
1995	16,4	9,8	6,6
1996	13,0	7,9	5,1
1997	12,4	8,8	3,6
1998	10,4	6,7	3,7
1999	9,6	6,1	3,5
Господарства населення			
1990	14,3	6,0	8,3
1995	15,2	8,1	7,1
1996	15,6	8,5	7,1
1997	15,7	8,6	7,1
1998	15,0	7,7	7,3
1999	14,3	6,9	7,4

В 1999 році виробництво валової продукції в сільськогосподарських підприємствах зменшилось в 3,5 рази, в тому числі рослинництва в 3 рази, тваринництва в 4,6 рази.

Якщо у 1990 році на 6,5% сільськогосподарських угідь господарства населення виробляли (у порівняльних цінах 1996 року) 24,8% загальнодержавної кількості валової продукції рослинництва і 34%-тваринництва, а разом-29,4%, то в 1997 році на 14.2% угідь-відповідно 48,6, 65;4 і 55% продукції. Сьогодні ж – 1/3 продукції виробляють учораšní КСП і 2/3 – селянські господарства, маючи в користуванні 15% земельних угідь держави.[10,2]

Як видно з наведеного вище аналізу майбутнє за приватним сектором на основі приватної власності на землю.

На наш погляд в нинішніх умовах для ефективного функціонування агропромислового комплексу необхідно:

- 1) радикально підтримати в організаційно-економічному плані приватний принцип господарювання;
- 2) сприяти розвитку особистих підсобних господарств населення;
- 3) запровадити орендні відносини між власниками землі (земельних паїв) та суб'єктами господарювання;
- 4) розвивати кооперативні відносини в усіх сферах АПК;
- 5) завершити формування інфраструктури ринку, включаючи товарні біржі, оптові ринки, ярмарки, підприємства фірмової торгівлі, аукціони, тощо.

На нашу думку існуючі правові механізми володіння, користування і розпорядження земельними ресурсами не забезпечують включення землі в економічний обіг, незважаючи на те, що вона є основним засобом виробництва в сільському господарстві. Тому нині назріла потреба у законодавчому врегулюванні земельних відносин, що полягає в створенні відповідної законодавчої бази, системи реєстрації землі та удосконалення кадастрової оцінки землі.

Новий Земельний кодекс України має базуватись на:

- 1) широкому розвитку приватного землекористування;
- 2) гарантування державою прав на землю фізичних і юридичних осіб;
- 3) розв'язання проблеми іпотеки землі;
- 4) здійснення державного управління земельними ресурсами і землекористування із застосуванням економічних методів;
- 5) активного розвитку орендних земельних відносин.

Сучасна аграрна політика, стратегія і тактика реформ щодо подальшого розвитку сільського господарства має концентруватися на таких стратегічних напрямках:

- 1) активному розвитку земельних відносин;
- 2) створення сприятливого економічного середовища на ринку, удосконалення економічного механізму в АПК;
- 3) активний пошук і мобілізація внутрішніх резервів зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення ефективності галузей сільського господарства.

Здійснення вищевказаних заходів по реформуванню аграрного сектора сприятиме подоланню кризових явищ в АПК і виведенню його на якісно новий рівень.

Література

- 2.Реформування АПК: конкретна робота, персональна відповідальність//Виступ Президента України Л.Д. Кучми на нараді з питань агропромислового комплексу 10 січня 1997 року. –К.:–“Преса України”. - С 10
- 3.Панченко П.П., Славов В.П., Шмарчук В.А. Аграрна історія України – К.: Видавничий центр “Просвіта”, 1996. – с 368
- 4.Саблук П.Т. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва (посібник у питаннях та відповідях). – К.: ІАЕ, 1999. – с 87.
- 5.Рудченка М.М. Матеріали з організації виконання Указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки”. Житомир, 1999 р. - С 24
- 6.Даниленко А.С. Земельна реформа в Україні та інвестиції//Вісник аграрної науки. 2000.- №7. - С 6
- 7.Саблук П.Т. Рекомендації з врегулювання майнових та земельних відносин в сільськогосподарських підприємствах, створених в результаті реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств. Київ.- 2000 р. – с 10
- 8.Месель-Веселяк В.Я. Реформування сільськогосподарського виробництва в Україні//Вісник аграрної науки. вересень 1998 р. - С 62-63
- 9.Осауленко О.Г. Україна у цифрах у 1999 році: Коротка стат. довід. Державний комітет статистики України. - С 100-114
- 10.Кириленко І. Кроки назустріч виробнику. Аграрна політика “працює” в інтересах селян і держави.//Сільський час, 23 лютого 2001 року - №8 - С 2